

Batı Anadolu'nun Yunanlılar Tarafından İşgali ve Yahudiler, 1919-1922

Yücel Güçlü*

Öz

Yunanlıların 1919-1922 yıllarında Batı Anadolu'yu işgalleri sırasında burada yaşayan Yahudiler Türkler kadar katliam ve tahribata maruz kalmışlardır. Bu süre zarfında bölge devamlı savaş halindeydi. Ege havalisindeki yaklaşık 15.000 Yahudi bütün varlıklarını kaybedip İzmir'e sığınmıştır. Aydın ve Nazilli Yahudi cemaatleri tamamen yok olmuşlardır. İşgal sırasında Yunan makamları İyonya Üniversitesinin kampusunun inşasına yer açmak için İzmir'deki yüzlerce yıllık tarihi Yahudi mezarlığını tamamen yıkmışlardır. Yahudi mezar taşları inşaat malzemesi olarak kullanılmıştır. İngiliz ve Fransız Başkonsoloslukları nezdinde yapılan protestolar başarılı olmamıştır. Bunun üzerine, İzmir'deki hahamlar 28 Haziran 1921'de ölümlerinin kemiklerini başka mahalle nakletmişlerdir. Bu tarih, dükkanlarını kapatıp yas tutan İzmirli Yahudilerce matem günü ilan edilmiştir. Mütareke günlerinden başlayıp Milli Mücadelenin zafere ulaşmasına kadar geçen dönem boyunca Yahudilerin Türk Devletinin bağımsızlığına kavuşmasına katkıları olmuştur. Her şeyden önce, cemaat olarak izlenen kararlı bir tutum içinde olmuşlardır. İkincisi, zaman ve zemine göre pasif direnişten fiili mücadeleye çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır. Gerek fert gerekse cemaat düzeyinde Yahudiler birer yurttaş olarak üzerlerine düşeni yapmışlardır. Batı Anadolu'nun işgali burada yaşayan unsurların Türk milletine karşı tutumlarını göstermesi açısından önemlidir. Egeli Yahudiler, yerli Rumlar ve Yahudilerin aksine, bölgenin Türk kalmasından yana olmuşlardır. Bazı küçük istisnalar dışında, vatana bağlılıkları derin ve içtendi. Şehir ve kasabalardaki hahamlıklar işgali kabul etmemişler ve müstevlilere karşı tavırlarını açıkça ortaya koymuşlardır.

* Doç. Dr., T.C. Dışişleri Bakanlığı, Araştırma Dairesi, Ankara/TÜRKİYE, yucel.guclu@mfa.gov.tr ORCID: 0000-0002-5748-3416 DOI:10.37879/9789751758866.2024.689

Yahudiler işgal ordusunu karşılamaya çıkmamışlar ve Kuvayı Milliye mücahitlerini gerektiğinde evlerinde saklamışlardır. İşgal ve işgal yanlıları için düzenlenen şükran mitinglerine katılmamışlardır. Bütün bu konularda işgali destekleyen Ermenilerden ayrılmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Yunanlılar, İşgal, Türkler, Yahudiler.

The Greek Occupation of Western Anatolia and the Jews, 1919-1922

Abstract

During the Greek invasion of Western Anatolia in 1919-1922, the Jews living here were as much subject to massacre and destruction as the Turks. The region in this period was in a state of continuous war. About 15.000 Jews in the Aegean zone had lost all their belongings and fled to İzmir. The Jewish communities of Aydın and Nazilli were completely destroyed. The Greek authorities demolished the centuries-old historic Jewish cemetery in İzmir to make way for the anticipated campus of the Ionian University. Jewish tombstones were used as construction material. Protests to the British and French Consuls General have failed. Instead, rabbis in İzmir arranged for the transfer of the remains of the dead on 28 June 1921, which was declared a day of mourning for local Jews, who closed their shops to grieve. During the period beginning from the armistice days till the consummation of victory of the National Struggle, the Jews contributed to the achievement of independence of the Turkish State. Before all, the community followed a consistent line on the matter. Secondly, depending on place and time they resorted to several methods from passive resistance to active struggle. Either as individuals or at communal level the Jews as citizens have done what befell on them. The invasion of Western Anatolia is important in demonstrating the attitudes of the local inhabitants toward the Turkish nation. The Aegean Jews, in contradistinction to the actions of the native Greeks and Armenians, have remained in favor of the region's Turkishness. Despite some minor exceptions, the Jewish loyalty to the motherland was deep and sincere. The rabbimates in cities and towns did not accept the occupation and clearly showed their stances against the invaders. The Jews did not go out to welcome the occupation army and hid the fighters of the National Forces in their houses, when necessary. They did not participate in the meetings of gratitude to the occupation and to those who supported the

occupation. In all these instances, they departed from the Armenians who backed the occupation.

Keywords: Anatolia, Greeks, Occupation, Türks, Jews.

Giriş

Batı Anadolu'nun işgali Birinci Dünya Savaşının akabinde Paris'te toplanan Barış Konferansı Konseyinde İtilaf Devletlerinin 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekenamesi'nin 7. maddesine haksız yere dayanarak 6 Mayıs 1919'da verdiği izinle Yunanistan'ın dokuz gün sonra İzmir'e asker çıkarılmasıyla başlamış ve 9 Eylül 1922'de Yunanlıların yine İzmir'de denize dökülmesiyle sona ermiştir. Konseyin ilk talimatı işgali Aydın (İzmir) vilayeti sınırları ile kısıtlamasına rağmen, 13.000 asker, 4.000 binek ve yük hayvanı ile 750 toptan mürekkep Yunan ordu birlikleri İngiliz, Fransız, İtalyan, Amerikan ve Yunan zırhlılarının himayesinde İzmir'e ayak basar basmaz Batı Anadolu içlerine doğru ilerlemeye geçmiştir. 15 Mayıs sabahı Yunan askerleri İzmir'e çıktuktan sonra meydana gelen olaylarda 400'den fazla Türk öldürülmüş veya yaralanmıştır.

Yunanlılar birinci günden itibaren geçici işgal için değil, fakat Batı Anadolu'yu Ege'nin her iki yakasını da kapsayan büyük Yunanistan'a ilhak edip Megali İdea'nın (Büyük Ülkü) gerçekleştirilmesine ve eski Bizans'ın ihyasına biraz daha yaklaşılması için geldiklerini açıkça ilan etmişlerdir. Megali İdea ile Bizans İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılarak Yunanistan sınırlarının Balkan Yarımadasından Pelopenez'in kuzey kıyılarına, Adriyatik Denizi'nden Karadeniz'e ve Toros Dağlarına kadar genişletilmesi hedefleniyordu. Yunan askerleri İzmir'i tamamen kontrolleri altına aldıktan sonra 17 Mayıs'ta Urla'yı, 20 Mayıs'ta da Çeşme'yi işgal etmişler ve hızla Aydın vilayetinin güney, güneydoğu ve kuzeydoğu kısımlarında ilerlemişlerdir. Bu hareketler çokça Türk kasabalarının bulunduğu nehir vadileri boyunca gerçekleştirilmiştir. Menemen 21 Mayıs, Manisa 26 Mayıs, Aydın 27 Mayıs, Ayvalık 28 Mayıs, Turgutlu (Kasaba), Bayındır ve Tire de 29 Mayıs'ta işgal edilmiştir. Yunan saldırıları Haziran'da da sürmüştü ve Ödemiş, Nazilli, Bergama ve Kuşadası bu ayın sonunda ele geçirilmiştir.¹

1 Talat Yalazan, *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırım Girişimi*, C 1, Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Başkanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 17-19; Engin Berber, *Sançlı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997, s. 211.

Yunan askerleri ve yerli Rumlar sadece Türk nüfusa değil bölgede yüzyıllardır huzur içinde yaşayan Yahudilere karşı da, mütarekede olunsa bile 1899 ve 1907 tarihli Lahey Savaş Hukuku Sözleşmeleri hükümlerini hiçe sayarak, sayısız vahşette bulunmuşlardır. Bu vahşet katliam, yağma ve irza tecavüz ile köy ve kasabaların tahribatı şeklinde vuku bulmuştur. Bu olaylar Türk, İtalyan ve İngiliz yetkililerince de doğrulanmıştır. İşgal döneminde Yahudiler her zaman bölgenin vatana bağlılığını savunarak düşmanla iş birliği yapmayı reddetmişler ve bu yüzden müstevlinin zulmüne uğramışlardır.

Birinci Dünya Savaşından Osmanlı Devleti'nin yenilgi ile çıkması ve Türk topraklarının İtilaf Devletleri ve onların himayesi ve desteği altındaki Yunan askerlerince işgali, Türkleri ne kadar kalplerinden yaralamışsa, bu topraklar üzerinde yaşayan Yahudileri de o kadar kaygılandırmıştır. Türklerin bu yenilgileri ve vatanlarının işgali, Yahudiler için de, yüzyıllardır çatısı altında özgürce yaşadıkları bir devletin yıkılması, ülkeden ülkeye kovulurken sığındıkları toprakların yitirilmesi anlamına geliyordu. Türkleri yenilgiye uğratanların Haçlı zihniyeti de taşıdıkları hatırlanırsa, yüzyıllardır Hristiyan taassubunun kurbanı olan Yahudilerin karşı karşıya kaldıkları durum kendiliğinden anlaşılır. Hele Mora İsyanı sırasında 1829-1830'da 5.000 Yahudi'yi durup dururken katleden ve Selanik'in 6 Kasım 1912'de işgalini müteakip Yahudi mahallelerini yakıp yıkıp yok eden Yunanlıların Batı Anadolu'yu Yunan topraklarına katmaya kalkıştıkları düşünüldüğünde ve bunların işbirlikçisi yerli Rumların kan iftiralari yüzünden Yahudilerin ancak Türk yöneticilerinin himayesi sayesinde kurtulabildikleri göz önüne getirildiğinde Türk Yahudilerinin trajedisi daha iyi kavranacaktır.²

Ermeniler ve Ermeni gazeteleri de, yerli Rumlarla birlikte, Yunan ordusunun İzmir'e girişi sırasında ve İzmir'in Yunanlılarca işgalini onaylayan 10 Ağustos 1920 tarihli Sèvres Antlaşmasının imzalandığında büyük sevinç gösterilerinde bulunmuşlardır.³ Örneğin, İzmir'de yayınlanan Ermenice

2 Çetin Yetkin, *Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler*, Afa Yayıncılık, İstanbul 1992, s. 175; Joshua Eli Palut, *Greek Jewry in the Twentieth Century, 1913-1983. Patterns of Jewish Survival in the Greek Provinces Before and After the Holocaust*, Associated University Presses, Cranbury, NJ 1996, s. 31; Devin Naar, *Jewish Salonica Between the Ottoman Empire and Modern Greece*, Stanford University Press, Stanford, CA 2016, s. 24; Cecil Roth, "The Last Days of Jewish Salonica: What Happened to a 450-Year-Old Civilization", *Commentary*, C 10, S. 1, Temmuz 1950, s. 2-3.

3 Henri Nahum, *İzmir Yahudileri Ondokuzuncu ve Yirminci Yüzyıl*, çev. Estreya Seval Vali, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 185.

Mamul gazetesi İzmir'in işgalinden sonra Yunan Kralı Birinci Konstantin'e hitaben bir makale kaleme almış, Rum ve Ermenilerin şimdiye kadar Türklerin esaretinden kurtulmasının vaktinin geldiğini ve bütün Ermeni milletinin himayesi için Kral Konstantin'in vekil tayin edildiğini söylemiştir. Ayrıca, Kral'a "Ey Kral Konstantin! Artık adalet namına kılıcını çek ve şerefli bir yola yürü!" demiştir.⁴

Ege Bölgesi Yahudileri: Türkler, Rumlar ve Ermeniler

Ege bölgesindeki Yahudilerin tarihi Milattan Önce (M.Ö.) 4. yüzyıla kadar uzanmaktadır. M. Ö. 59'daki bir söylevinde ünlü Romalı hatip Cicero, Edremit ve Bergama'da Yahudi cemaatlerinin varlığından söz etmektedir. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde de bu bölgede Yahudiler yaşıyordu. Milat'ın ilk yıllarında İzmir'de Yahudilerin yaşadığı Yeni Ahit'teki bazı ifadelerden anlaşılmaktadır. İzmir'de Milat'tan Sonra 2. ve 3. yüzyıllara ait olduğu sanılan bir kitabede "Sinagogun Anası" diye tanımlanan "Rufung" adlı bir kadından bahsedilmesi, o tarihlerde şehirde Yahudilerin bulunduğu kanıtıdır. 1492'de İspanya ve Portekiz'den Sultan İkinci Beyazıt'ın gönderdiği kadirgalarla taşınan Yahudilerin belli bir kısmı İzmir, Manisa, Bursa ve Efes civarına yerleştirilmiştir. Selanik'in Yunanlılarca işgalini müteakip vuku bulan katliam ve mezalim sonucu bu şehri terk eden Yahudilerin geniş bir kısmı İzmir'e göçmüştür. 1909-1920'de Osmanlı Hahambaşısı olan, 1920-1926 arasında Avrupa basınında Türkiye'nin davasını savunan ve 1922-1923'te Lozan Barış Konferansında Türk heyetine danışmanlıkta bulunan Hayim Nahum ile 1908-1918'de İzmir'den üç dönem mebusluk yapan Nesim Mazliyah Manisa doğumludurlar.⁵

Bütün Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi İzmir ve havalisinde de, Yahudilerle Rumlar arasındaki ilişkileri belirleyen, ekonomik, siyasi ve dini faktörlerdi. Rumlar ve Yahudilerin sayıca yoğun olduğu bu önemli ticaret limanı on sekiz ile yirminci yüzyıllar arasında iki cemaat arasındaki çatışmaların yaşandığı başlıca merkezlerden biri haline gelmişti. Bu yüzyıllar boyunca ekonomik ve siyasi sebeplerden kaynaklanan Hristiyanların ve özellikle Rumların yönelttiği suçlama ve saldırı olayları ise, dini gerekçelerle desteklenecekti. Hristiyanlara göre Yahudiler "Kurtarıcının Katili" idiler. Paskalyalarda İsa

4 Güzin Çaykırın, "Millî Mücadele'ye Karşı Rum-Ermeni Ortak Hareketi ve Yunanistan'a Destek Faaliyetleri (1918-1922)", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 32, 2020, s. 97.

5 Yusuf Besalel, *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A. Ş., Genişletilmiş İkinci Baskı, İstanbul 2004, s. 26, 55-56.

hakkında yapılan konuşmalarda bu iddia sık sık dile getiriliyor ve aynı iddia şehirde Yahudi ve Hristiyan cemaatlerinin ahenk içinde yaşamalarını altüst edecek kıvılcım haline geliyordu. 1860'lardan sonra Hristiyan antisemit tavrındaki yükseliş Osmanlı ekonomisinin bazı ana sektörlerinde Yahudi sayısının yavaş yavaş ve sürekli artışından kaynaklanıyordu. Yahudiler Osmanlı pazarında Rumlar ve Ermenileri endişeye düşürecek başarılar elde etmeye başlamışlardı. Bu atılım Rumlar ve Ermenileri huzursuz etmişti. Yüzyıllardan beri her yerde “boy hedefi” veya “şamar oğlanı” olan Yahudilere karşı suçlama ve saldırılar artmıştır. Suçlamalar Hristiyan boykotunu da beraberinde getiriyor; Rum ve Ermeni tüccarlar çarşıda Yahudi tüccarlarla olan ilişkilerini donduruyorlardı.⁶

Ekonomik rekabetin kızışmasında on dokuzuncu yüzyıldaki siyasi gelişmelerin de rolü olmuştur. Avrupa devletleri tarafından desteklenen Mora İsyanında Yahudilerin Türklerle iş birliği yapması Rumlarca sürdürülen Yahudi aleyhtarlığını kışkırtmıştır. Yunanistan'da kalan Yahudiler katliam kurbanı olmuşlardır. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşında Yahudilerin yine Osmanlı Devleti'ni desteklemeleri Rum basınında Yahudi aleyhtarı makalelerin çıkmasına yol açmıştır. Öte yandan, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında zuhur eden Ermeni terör hareketleri Osmanlı makamlarının Ermeni cemaatine olan güvenini sarsmıştır. Böylece Yahudiler ekonomik sektörlerde Osmanlı Devleti'nin desteğini kazanan tek cemaat haline gelmiştir.⁷

İzmir'de 1864, 1872, 1874, 1876, 1888, 1890, 1896, 1901 ve 1921 yıllarında Rumlar tarafından Yahudileri hedef alan dokuz kan iftirası olayı vuku bulmuştur. Her defasında bir Rum gencini kaçırıp kanını Pesah Bayramında yenen Matsa'nın yapımında kullanmak ve genci öldürmekle suçlanmışlardır. Sokakta rastlanan Yahudiler dövülmüş; Yahudi dükkanları yağmalanmıştır. Hatta 1872'de Yahudi mahallesi üç ay boyunca Rumlar ve Ermeniler tarafından kuşatma altında tutulmuştur. Yahudi evleri ve dükkanları yakılıp yıkılmış; yüzlerce Yahudi açlıktan ölmüştür. Osmanlı Yahudilerini hedef alan kan iftiraları hem Batılı Yahudi kuruluşların ve nüfuz sahibi Yahudilerin hem

6 Siren Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi 1908-1923*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 1995, s. 91-92; Richard Clogg, “The Greek *Millet* in the Ottoman Empire”, *Ottomans and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, C 1: *The Central Lands*, ed. Benjamin Braude and Bernard Lewis, Holmes and Meier, New York 1982, s. 115.

7 Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi*, s. 92; Naar, *age.*, s. 21; Julia Phillips Cohen, *Becoming Ottomans: Sephardi Jews and Imperial Citizenship in the Modern Era*, Oxford University Press, New York 2014, s. 45-73.

Osmanlı makamlarının müdahalesine yol açmıştır. Ancak tüm müdahalelere rağmen asılsız dini cinayet suçlamaları devam etmiştir. Birinci Balkan Savaşından sonra Hristiyan antisemitizminden korkan pek çok Yahudi Yunanlılar tarafından işgal edilen Makedonya, Sakız, Limni ve Midilli'yi terk ederek Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir. Bir kısmı da İzmir'e yerleşmiştir. 1919'da Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgali de Ege Yahudilerini yeni suçlamalarla karşı karşıya bırakmıştır.⁸

Osmanlı Devleti'nin zimmî statüdeki gayrimüslim cemaatlerinden biri olan Yahudilerle ilişkisi ayrılıkçı eğilimlere kapılan Rumlar ve Ermenilerden daha olumlu ve dostça olmuştur. Hristiyanlara nazaran daha çok hoşgörü gösterilen Yahudiler kendi hayatlarını teminat altına alabilmek için Osmanlı hükümetine sadık kalmaya özen göstermişlerdir. Bu cümleden olarak 1895'ten itibaren Osmanlı ordusunda gönüllü olarak askerlik hizmetini kabul etmişler, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl başlarında Osmanlı toprak bütünlüğünü savunmuşlar ve reform çabalarını desteklemişlerdir. Böylece on beşinci yüzyıldan itibaren Yahudileri hedef alan dini cinayet suçlamalarında Yahudiler padişah fermanları ile himaye edilmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde Müslüman Türk cemaatinin Yahudi cemaati ile ilişkisi diğer cemaatlerle olan ilişkilerden daha yakın ve sıcaktı. Genellikle bütün Osmanlı şehirlerinde Türk ve Yahudi mahalleleri yan yana idi. İzmir'de Türkler ile Yahudiler arasındaki ilişkiler ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kesintiye uğramaksızın devam etmiştir. İzmir'de Yahudiler hem hükümet yöneticileri hem Türk halkıyla dostça ilişkiler kurmuşlardır.⁹

Yunan Mezalimi ve Yahudi Direnişi

Yunanlı askerler Batı Anadolu'daki saldırılarında Hristiyan olmayan her şeyi ve herkesi hedef almışlardır. 19-20 Haziran 1919'da yüzlerce Türkün yanı sıra on altı Yahudi de boğazlanmıştır. Türk evleri ve camileriyle birlikte Yahudi evleri ve sinagogları da ateşe verilmiştir. İlk antisemit tecavüzler 15 Mayıs'ta İzmir'de vuku bulmuştur. Yunanlı askerler o gün meydana gelen

8 Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi*, s. 93; Aron Rodrigue, "The Sephardim in the Ottoman Empire", *Spain and the Jews: The Sephardi Experience 1492 and After*, ed. Elie Kedourie, Thames and Hudson, London 1992, s. 186.

9 Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi*, s. 93-94; Aron Rodrigue, *Jews and Muslims: Images of Sephardi and Eastern Jewries in Modern Times*, University of Washington Press, Seattle, WA and London 2003, s. 233-235; Stanford Shaw, *From Empire to Republic the Turkish War of National Liberation 1918-1923: A Documentary Study*, C 5, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 2276.

olaylarda Yahudi dükkanlarını yağmalamışlardır.¹⁰ İzmir'deki Alyans Erkek Okulu Müdürü Albert Navon Paris'teki Alyans merkezine gönderdiği mektupta endişeli olduğunu yazar. Zira Yunan ordusunun girişi sırasında Yahudi mağazaları yağmalanmış, cemaatin ileri gelenleri tartaklanmış, ölenler bile olmuştur.¹¹

14-15 Mayıs gecesi İzmir minarelerinden sala verilmiş, kadınlı erkekli İzmir halkı Maşatlık'taki Yahudi mezarlığına akmış ve gece sabaha kadar ateş yakılarak Yunan işgali protestosu limandaki İtilaf gemilerine gösterilmiştir. Maşatlık'ta toplananların 40.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir.¹² Atatürk o günden *Nutuk*'ta "İzmir'de Yahudi Maşatlığında toplanabilen halk" diye söz etmektedir.¹³ Celal Bayar da o günü şöyle anlatmaktadır: "Vakit ilerliyordu, akşam saat 21.00'i buldu. Ne yapılacağı henüz tayin edilmemişti. Nihayet bir beyanname bastırılarak Türk mahallelerine dağıtılmasına, Türklerin Yahudi mezarlığında bir mitinge çağrılmasına, bir heyetin de İzmir'deki İtilaf devletleri mümessillerine gönderilmesine karar verildi."¹⁴

15 Mayıs işgal günü İzmir İtibar-i Milli Bankası Şube Müdürü Albert Ferid Aseo, rıhtım üzerinde bulunan bankanın para ve değerli evrakını her ihtimale karşı bankanın arka tarafındaki Osmanlı Bankasında sakladıktan sonra yerine dönmüş ve bütün memurlarıyla Yunanlı askerlerin rıhtım üzerinde yaptıkları kötülükleri bankadan seyretmiştir. Her ihtimali düşünmüş ve her

10 Çağrı Erhan, *Greek Occupation of Izmir and Adjoining Territories Report of the Inter-Allied Commission of Inquiry (May-September 1919)*, Center for Strategic Research Ministry of Foreign Affairs of Türkiye, Ankara 1999, s. 20.

11 Nahum, *age.*, s.184. Alliance Israélite Universelle veya kısaca Alliance (Alyans) Evrensel Yahudi Birliği anlamına gelmektedir. Fransız Yahudileri tarafından 1860'ta Paris'te kurulmuştur. Amacı geri kalmış Yahudi topluluklarını eğiterek veya bir zanaat öğretmek aydınlanma devrine ulaştırmaktır. Bunu gerçekleştirmek üzere Osmanlı İmparatorluğunda ve başka ülkelerde Fransızca öğretim yapan okullar açmıştır. Naim Güler, *Bizans'tan 20. Yüzyıla Türk Yahudileri*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2011, s. 168-170; Aron Rodrigue, *De l'instruction à l'émancipation: les enseignants de l'Alliance Israélite Universelle et les Juifs d'Orient, 1860-1939*, Calmann-Levy, Paris 1989; idem, *French Jews, Turkish Jews: The Alliance Israélite Universelle and the Politics of Jewish Schooling in Turkey, 1860-1925 (The Modern Jewish Experience)*, Indiana University Press, Bloomington, IN 1990.

12 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü: Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)*, C 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s. 240.

13 Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1991, s. 2.

14 Celal Bayar, *Ben de Yazdım: Milli Mücadeleye Gidiş*, C 6, Baha Matbaası, İstanbul 1963, s. 1784.

tedbiri almış olan Aseo, o gün erkenden İzmir Liman Başkanlığı görevini yapan dost bir İtalyan subaydan denize bakan bankanın karşısına kendisi için İtalyan bandıralı bir sandal göndermesini rica etmiştir. İtalyan sandalı bankanın önünde beklemekte idiyse de, Yunanlı askerlerin arasından geçmek çok güçtü. Aseo, kendisine İtalyan subayı süsü vererek Yunanlı subaylarla İtalyanca konuşmaya başlamış ve bundan yararlanarak orada bekleyen İtalyan Caio Duilio zırhlısına gitmiştir. Aseo, rıhtımda geçen kanlı olayları gemi süvarisi Albay Maliano'ya anlatmış ve Yunanlıların bu hareketlerine bir son verilmesi için aracı olmasını istemiştir. Süvarinin pek çok yerinden yaralanıp denize atılmış bir Türk subayının İtalyan sandalları tarafından kurtarılarak gemi hastanesinde tedavi altına alındığını söylemesi üzerine yanına gitmiş ve onun "Zito Venizelos" diye bağırarak istemeyen Aydın demiryolu hattı komiseri Kaymakam Kemal Bey olduğunu görmüş ve kendisini teselli etmiştir. Gemi süvarisi Albay Maliano hemen limanda bulunan İngiliz filosu komutanı Oramiral Sir Somerset Arthur Gough-Calthorpe'un yanına giderek vaziyeti anlatmıştır. İngiliz amiral, limanda bulunan Fransız filosunun en yüksek rütbeli subayını davet etmiş, üç devletin filo komutanları bu saldırılara hemen son verilmesini Yunanlı komutandan isteyip aksi halde bütün sorumluluğun Yunanistan'a ait olacağını bildirmişlerdir. Yunanlı komutan o günün akşamı saldırıları durdurmuştur.¹⁵

Şurası da ilave edilmelidir ki Aseo, Cumhuriyet'in ilanından sonra 1926'da 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşmasının azınlıklara tanıdığı olduğu özel hukuktan Yahudi cemaatinin tümüyle ve kati surette feragat ettiğini beyan eden ve resmi makamlarla Yahudi cemaati arasındaki görüşmeleri yürüten beş kişilik heyetin üyesiydi. Aseo, Ankara'ya gidip Dahiliye Vekaleti ile son görüşmeleri yapmıştır.¹⁶

Mondros Mütarekesi hükümleri uyarınca Türk limanlarının İtilaf Devletleri savaş gemilerine açılması üzerine İzmir'e ilk giren gemi, 6 Kasım 1918'de İngiliz donanmasına bağlı Binbaşı Charles Edward Dixon'ın komutasındaki

15 Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler: Tarihi, Siyasi Araştırma*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 1995, s. 61-62. 1873'te Bodrum'da doğan Avram Galanti 1915-1933 arasında İstanbul Üniversitesinde kürsü başkanlığında bulunmuş olup 1943-1946'da Niğde milletvekilliği yapmıştır. Albert Ferid Aseo'nun özet biyografisi için bk. Naim Güler, *Toplumsal Yaşamda Türk Yahudileri*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İkinci Baskı, İstanbul 2015, s. 164-166.

16 Sezai Balcı-Ahmet Yadi, *Osmanlı Bürokrasisinde Yahudiler*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 73.

19 M bordo numaralı monitör olmuştur. O gün yerli Rumlar İzmir'i ve özellikle rıhtımı Yunan bayrakları ile süsleyerek Dixon'un gelişini kutlamışlardır. 7 Kasım'da rıhtımdaki Kramer Palas (Splandit) otelinde şehrin ileri gelenleri ve zamanın İzmir vilayet komutanı Nurettin Paşa ile Dixon'un bulunduğu sırada bir grup Rum İngiliz amirale yaranmak amacıyla otelin balkonundaki Türk bayrağını indirip yerine Yunan bayrağını çekmişlerdir. Orada bulunan Bergamalı Nesim Navaro adındaki Yahudi genci öfkelenerek Yunan bayrağını yere indirip herkesin gözü önünde parçalayıp çiğnemiştir. Rumlar Nesim Navaro'yu yakalamak istemişlerse de Dixon'un orada bulunmasından korkarak bir şey yapamamışlardır. Nurettin Paşa Nesim Navaro'nun yurtsever duygularını takdir etmiş ve onu Rumların elinden kurtararak polislerle evine göndermiştir.¹⁷ Aynı olayı Celal Bayar şöyle anlatmaktadır: "O gün akşam azgın bir nümayişçi Rum kafilesi Milaslı Cemil ve Otelci Naim Beylerin idaresindeki Splandit Palas oteline baskın yaptı. Zorla Türk otelinin balkonundaki Türk bayrağı indirilerek yerine Yunan bandırası çekildi. Bu sırada Nurettin Paşa ve Dixon otelde bulunuyorlardı. Her iki komutan bu hale seyirci kaldılar, yalnız otel müşterilerinden Bergamalı Nesim Navaro adında bir Yahudi vatandaşımız bu taşkınlığa karşı koydu. Asılan Yunan bayrağını Dixon'un önünde ayakları altına aldı, çiğnedi."¹⁸

Pek çok Türkün arasında bu tepkiyi bir Yahudinin göstermiş olması Nurettin Paşa'yı derinden etkilemiş, vilayet komutanlığından ayrılp cepheye gittikten sonra kartının üzerine şunları yazarak Nesim Navaro'ya göndermiştir: "Azizim Nesim Navaro Efendi, Bidayeti mütarekede en zayıf zamanımızda, Dixon'un İzmir'e geldiği gün, İzmir palikaryalarının, binbaşısıya bir cemile olmak üzere, Kramer Palasa çektikleri Yunan bayrağını yerinden koparıp yırtmak suretiyle göstermiş olduğunuz cesareti vataniye ve cesareti medeniyeyi takdir eder gözlerinizden öperim."¹⁹

İlhan Bardakçı da İzmir işgal edildiğinde Kadifekale'ye çekilen Yunan bayrağını direğe tırmanıp indirenin bir Yahudi genci olduğunu yazmaktadır.²⁰

İzmir'deki Alyans Erkek Okulu Müdürü Albert Navon Paris'teki Alyans merkezine muhatap 16 Temmuz 1919 tarihli mektubunda "şehir ateşe verilip yağmalandı, halkın elinde avucunda ne varsa talan edildi. Yiyecek hiçbir şey kalmadı. Genelde bütün nüfus, özelde dindaşlarımız açlık tehlikesiyle

17 Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, s. 61-62.

18 Bayar, *age.*, C 5, s. 1602.

19 Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, s. 61.

20 İlhan Bardakçı, Tarihten Bugüne, "Biz Hiç İrkçı Olmamışız", *Tercüman*, 7 Mayıs 1983, s. 3.

karşı karşıyalardır” diye dert yanmıştır. Navon ayrıca, sadece İzmirli Yahudilerin değil Aydın, Bergama ve Manisa’daki çok sayıdaki Yahudinin de okuluna sığındığını, yiyecek ve ilaç yokluğunun baş gösterdiğini yazmıştır.²¹ Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra Yahudiler için yeni ve dramatik bir safha başlamıştır. Yunan işgaliyle birlikte İzmir çevresindeki yerleşim merkezlerinde yaşayan Yahudilerin bir kısmı evlerini geride bırakarak İzmir’e göç edip buraya yerleşmeyi yeğlemiştir. Aydın ve Nazilli Yahudileri Yunan işgal kuvvetleri tarafından yaşadıkları yerleri terk etmeye zorlanmışlardır.²²

Yerli Rumlarca işgali müteakip İzmir’de kurulan Milli Müdafaa Komitesine Ermeniler ayda 100.000 lira yardımda bulunmuşlardır. İzmir çevresinde de şubeler açan Komite, daha sonra Küçük Asya ve Yunan Milli Teşkilatı adını almıştır. Bu kuruluş bir yandan gazetelerle fikirlerini yaymaya çalışıp Avrupa devletlerine protesto telgrafları çekerken diğer yandan da birlikler teşkil edip Uşak havalisine bir tabur kadar asker sevk etmiştir.²³

İşgalden sonra İzmir’i ziyaret eden ve muhtelif dini cemaat heyetlerini kabul eden Yunan Kralı Birinci Konstantin, Yahudilerden “Yunan yönetiminden memnun olduklarını” ifade eden bir beyan talep ederse de Yahudi cemaati tüm baskılara rağmen bu isteği yerine getirmez. Yunanlıların İzmir’deki Yahudi okullarında Yunanca öğretmek için parasız öğretmen gönderme teklifini de cemaat yöneticileri katiyetle reddederler.²⁴ Benzer olaylar bütün bölgede görülmüş; Yahudiler Yunan bayrağı asmayı, Yunanistan lehinde dilekçe imzalamayı ve resmi gösterilere katılmayı Aydın, Manisa, Tire, Bayındır, Ödemiş, Bergama, Menemen, Foça ve Turgutlu’da reddetmişlerdir.²⁵

İzmir’e gelir gelmez şehirdeki Yahudi cemaati önderlerine gelecekteki Yunan idaresinde çalıştırılmak üzere belli sayıda nitelikli Yahudi’ye ihtiyaç duyulacağını söyleyen 21 Mayıs 1919 ile 8 Eylül 1922 arasındaki Yunan Yüksek Komiseri Aristidis Sterghiadis’in işgal bitinceye kadar Yüksek Komiserliğin ne merkezinde ne de taşra teşkilatında görev verdiği bir Yahudi memura rastlanmamıştır.²⁶

21 Stanford Shaw, *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*, New York University Press, New York 1991, p. 239.

22 Siren Bora, *Birinci Judeira İzmir’in Eski Yahudi Mahallesi*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2021, s.167.

23 *Anadoluda Yeni Gün*, 16 Haziran 1922, s. 1.

24 Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, s. 54.

25 Nahum, *age.*, s. 181-182.

26 Berber, *age.*, s. 288.

Yunanlılar İzmir’i işgal ettikten sonra oradaki Yahudileri yalancı bir siyasetle kendi taraflarına çekmek istemişlerdir. Buna hiçbir Yahudi’nin kanmaması üzerine işi sertliğe dökmüşlerdir. Yunanlıların bu hareketleri Avrupa’ya aksetmiş, Londra’daki İngiliz-Amerikan Yahudi Komitesi İzmir Yahudi cemaatinden bunun hakkında bir rapor istemiştir. Raporda Yunanlıların yaptıkları baskılardan söz edilmiştir. Bu rapordan haberdar olan Yunan Başbakanı Eleferyos Venizelos’un canı sıkılmıştır. Birçok kere siyasi görevle Londra’da bulunan İzmir’deki Yunan Yüksek Komiserliği Genel Sekreteri Gunarakis İzmir Yahudi Cemaati Başkanına bundan dolayı şikâyetinde bulunmuş ve şunları söylemiştir: “Bizim mevcudiyetimizin söz konusu olduğu sırada sizin böyle bir rapor göndermenize teessüf ederim.”²⁷

Yunan işgal makamları İzmir’deki eski Yahudi mezarlığına da tecavüzde bulunurlar. On dokuzuncu yüzyılın sonundan itibaren müteakip Osmanlı valileri Yahudi mezarlığını çevreleyip bakımını yapmışlardır. Yunanlılar mezarları tahrip edip ölü kemiklerini kırarlar. Bazıları 1492’de Yahudilerin İspanya’dan kovulmaları tarihinde yapılmış olan dikdörtgen şeklindeki mermer mezar taşlarını yeni bir Yunan üniversitesinin inşası için kullanırlar. Yahudi protestoları şiddetle yükselir. Avrupalı başkonsoloslar heyecanlanır; olay uluslararası bir boyut alır; İngiliz Yahudi milletvekilleri, Dünya Siyonist Kongresi telaşlanır.²⁸

İzmir’deki İngiliz Başkonsolosu Sir Harry Lamb ve Fransız Başkonsolosu Osmin Laporte nezdinde yapılan protestolar başarılı olamamıştır. İzmir Yahudi Cemaati adına Alliance Israélite Universelle ve Anglo-Jewish Association yöneticileri devreye girip Londra’daki Yunanistan Büyükelçiliği yetkilileriyle görüşmelerine rağmen olumlu bir sonuç elde edilememiştir. Atina’daki Yunan Parlamentosundaki Selanikli Yahudi Milletvekili David Alhanati de kendini bir “Elen” olarak rencide eden bu Yahudi aleyhtarı faaliyetin durdurulması için Yunan Hükümetinden talepte bulunmuştur. Alhanati’nin teşebbüsü de akamete uğramıştır. İzmir’deki Alyans Erkek Okulu Müdürü Albert Navon Paris’teki Alyans merkezine gönderdiği 26 Haziran 1921 tarihli mektubunda da şunları yazmıştır: “Yunan Yüksek Komiserliği mezarlık ile ilgili başvurularımıza hala cevap vermedi. Vereceklerini de sanmıyorum. Anlayışsızlar. Kendilerini kuvvetli hissettikleri zaman daha iyi bir yönetici gibi hareket edemiyorlar. Karar verme konusunda son derece bece-

27 Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, s. 54.

28 Nahum, *age.*, s.186-187; Naar, *age.*, s. 249.

riksizler. Hem kendilerini hala İzmir'in sahibi gibi görmüyorlar hem şehirde yapılacak her işi Rumlar arasında paylaşıyorlar. Yunanlıların tutumundan herkes şikayetçi. Her şeyin denetimi ellerinde ve bize çok kötü davranıyorlar. Bizi Türk Hükümetini arar hale getirdiler. Mezarlık taşlarının bir kısmı Yunan askerleri tarafından taşındı.” Bunun üzerine, İzmir'deki hahamlar 28 Haziran 1921'de ölülerin kemiklerini başka bir mahale nakletmişlerdir. Bu tarih, dükkanlarını kapatıp yas tutan, İzmirli Yahudilerce matem günü ilan edilmiştir. 9 Eylül 1922'de Yunanlıların İzmir'den atılması sonucu “Şark'ın Nuru” olacağı iddia edilen İyonya Üniversitesi hiçbir zaman açılmamıştır.²⁹

Yahudi kamuoyu Yunanlılardan sakınır. Rum halkının antisemitizmi sürmektedir. Alyans Erkek Okulunun Müdürü gelecekte emin değildir. “Rum halkı” diye yazar “Yahudilere hala düşman”. Rum cemaati ile Yahudi cemaati arasında çıkan olayların sayısı çoktur. Aydın, Manisa ve Menemen'de olayların çıktığı bildirilir. Yahudilerin Türk taraftarlığı bunların sebebidir.³⁰

Mütareke sıralarında İzmir'in nüfusu, yani İzmirli Türklerin azınlıkta olduğu meselesi zuhur etmiştir. İstanbul'daki Türk basını bu konuda plebisite gidilmesini istemişse de, Yunanlılar buna yanaşmamışlardır. Gunarakis İzmir Yahudilerinin Yunanistan'a olan güvensizliklerinden şikâyet etmiş ve Yahudilere “Biz plebisiti sizin için kabul etmedik. Çünkü bilirdik ki, siz Türklere oy verecektiniz” demiştir.³¹

İzmir Hahambaşısı Moşe Melamed, Yunan işgali sırasında büyük bir medeni cesaretle Türklere olan bağlılığını göstermekten çekinmemiştir. Buna en güzel örnek İzmir'e özerklik verilmek istenmesi vesilesiyledir. İzmir'e özerklik verilmesinin onaylanacağı günün arifesinde iki Yunanlı General

29 Avram Galanté, *Histoire des Juifs de Turquie*, Tome 3, Edition İsis, İstanbul 1986, s. 32-34; Naar, *age.*, s. 249; Victoria Solomonidis, “The Ionian University of Smyrna, 1919-1922, ‘Light of the East’”, *Kampos: Cambridge Papers in Modern Greek 5 (1997)*, p. 81-97; Consul General of Greece, Smyrna, to Greek Embassy, Ankara, 8 July 1930, Greek Ministry of Foreign Affairs Archive, United States Holocaust Memorial Museum in Washington, DC, 1,1; Siren Bora, “İzmir'de Yahudi Mezarlıkları, Tarihçe, Kitabeler ve Smyrna Agorasında Yer Alan Yahudi Mezar Taşları”, *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları II*, Ege Yayınları, İstanbul 2017, s. 49; Yücel Güçlü, “Jewish Salonika in 1912 and 1943: The Ottoman and Greek/German Practices Considered”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, C 41, S. 3, Aralık 2021, s. 18; Yücel Güçlü, “Review of Sarah Abrevaya Stein's *Family Papers: A Sephardi Journey Through the Twentieth Century*”, *Shofar*, C 38, S. 3, Kış 2020, s. 317-322.

30 Nahum, *age.*, s. 187.

31 Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, s. 54.

Moşe Melamed'i ziyaretle özerklikten söz etmeksizin Kordon'da gösteriler yapılacağı özel yere onu davet etmişlerdir. Hahambaşı bu davetin sebebini bilmekle beraber niçin çağrıldığını sormuştur. Orada toplanılacağı ve daha sonra konsolosluklara gidileceği cevabını almış; özerklik ilan edileceğinden söz etmemekte ısrar eden bu generallere hitaben Hahambaşı "beni çağırduğunuz yerde mevlit mi okunacak, yoksa dua mı edilecek" sorusunu sormuş, "hayır" cevabı üzerine "O halde yarınki toplantıda benim yerim yok. Çünkü ben yalnız ruhani bir adamım" diyerek bu davete katılmayı reddetmiştir.³²

İzmir işgal altında iken şehri ziyaret eden Milletler Cemiyetine mensup bir heyet, muhtelif cemaatlerin temsilcileriyle temas ederek şehrin geleceği hakkında ne düşündüklerini sorar. O zaman İzmir Yahudi Cemaati Başkanı Boaz Menşe'dir. Rodos Adası İstinaf Mahkemesi üyeliğinde bulunmuş olan bu zat, adanın İtalyanlar tarafından ele geçirilmesi üzerine, İzmir'e yerleşmiştir. Heyet, Boaz Menşe'yi davet ederek ona bazı sorular sormuş ve bu soruları kimseye hatta Yahudi cemaatinde Meclis arkadaşlarına bile anlatmayacağına dair yemin ettirmiştir. Boaz Menşe'nin verdiği cevaplar İzmir Türk ordusu tarafından geri alındıktan sonra bir gazetede yayınlanmıştır. Adı geçen, gazeteyi gördüğü vakit kendisine yöneltilen soruların ve verdiği cevapların doğruluğunu onaylayarak "Siz Yahudiler, İzmir'in Türklerde mi, yoksa Yunanlılarda mı kalmasını istiyorsunuz?" sorusuna "Yahudiler daima Türklerle iyi yaşamışlardır. İzmir'in Türk kalmasını isterler" cevabını vermiştir.³³

Tireli Yahudiler Kuvayı Milliye müfrezelerini kasaba ve civarında olan bitenlerden devamlı haberdar etmişlerdir. Tire Müftüsü ile yakın ilişkiler kurup İzmir'deki siyasi çevrelerle temas sağlamışlardır. Bu arada, Tire Hahamı İsmail ha-Kohen işgal kuvvetlerine mensup bir subayın Yunan mezarlığındaki cenaze törenine katılmaya mecbur edilmemek için görevinden istifa etmiştir.³⁴

Bayındır'da Jak Uziyel adında bir Yahudi Mustafa Kemal Paşa'nın casusu olduğu iddiasıyla Yunan askeri makamlarınca tutuklanıp hapsedilir; daha sonra da kasaba dışına sürülür. Uziyel, Türk ordusunun İzmir'e girişine kadar İzmir'de kalır, ancak bundan sonra Bayındır'a dönebilir.³⁵

32 Vedat Tüfekçi, *Millî Mücadele'de Türkiye Yahudileri*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2016, s. 238.

33 Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, s. 63-64.

34 Galanté, *Histoire des Juifs de Turquie*, s. 346.

35 Galanté, *Histoire des Juifs de Turquie*, s. 350.

Yunan askerleri Ödemiş'i işgal ettiklerinde Haham Isak Franko bunları karşılamaya çıkmayı reddeder.³⁶

Bergama Yahudi Okulu Müdürü Benjamen Katan bölgedeki işgal şartları hakkında kasabadaki Türkleri devamlı bilgilendirir. Ayrıca, İzmir ve havalisinde özerk bir bölge kurulması için Yunan askeri makamlarınca hazırlanan ve sadece Rumlar ve Ermeniler tarafından imzalanan dilekçenin Yahudilerce imzalanmaması için çalışmıştır. Benjamen Katan, Yahudilerin korunması amacıyla Yahudi mahallesine bir Türk karakolu kurulmasına da ön ayak olmuştur. Türk ordusu Bergama'yı kurtardığında birlik komutanı Benjamen Katan'a "Biz dağda iken yurdun özgürlüğü için yaptıklarınızı öğrendik, teşekkür ederiz" diye takdirlerini bildirmiştir.³⁷

1922 yılının ağustos ayının ortalarında İngiliz Başbakanı David Lloyd George'un İzmir'e özerklik verileceğine dair irat ettiği nutuk üzerine, İzmir'deki Yunan işgal kuvvetleri komutanı İngiliz Başbakanına teşekkür etmek için bir miting düzenlemiş ve ahalinin minnet ve şükranlarını ifade eden bir beyanname kaleme alarak muhtelif unsurların temsilcilerine imza ettirmiştir. Bu beyannameye hiçbir Yahudinin imzası yoktur.³⁸

Çeşme Belediye Meclisi üyesi Salamon Tuvi her zaman Türk tezlerini savunur ve mahalli bütçe onun teklifiyle Yunan işgal kuvvetleri komutanına bir Türk memuru vasıtasıyla gönderilir. Yunanlı komutan bütçeyi kabul etmeyip evrakı yırtınca Meclis'in Türk üyeleri ve Tuvi bu hareketi protesto edip topluca istifaya ederler. Türk ordusu Çeşme'yi kurtarınca Yarbey Celal Bey kendisini makamında ziyaretle "Hoş geldiniz diyen" Tuvi'yi "Vatan için bütün yaptıklarınıza teşekkür ederim" sözleriyle onurlandırır.³⁹

Aydın Belediye Meclisi üyesi ve Yahudi Cemaati Başkanı Behor İsak Hallelgua Yunan işgal ordusunu karşılamaya giden Rum ve Ermeni Meclis üyelerine katılmaz. Şehir işgal edildiğinde Yahudiler evlerine ve dükkanlarına Yunan bayrağı asmazlar. Yunan kuvvetlerince ilan edilen sıkıyönetim yasalarına rağmen evlerinde Kuvayı Milliye mücahitlerini saklayan ve bütün sıkıyönetimlere kulak asmayarak onları teslim etmeyi reddeden Katan ailesinin evi Yunanlılar tarafından yakılır. Ruben Katan alevler arasında kurtulmayı başarır da eşi Coya Katan yanarak can verir. Bu olay üzerine birçok Ya-

36 Galanté, *Histoire des Juifs de Turquie*, s. 352.

37 Galanté, *Histoire des Juifs de Turquie*, Tome 4, s. 6.

38 Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, s. 55.

39 Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, s. 22-23.

hudi ailesi Nazilli, Denizli, Eğridir ve Antalya'ya göç eder. İşgal yıllarında Aydınli Yahudiler Yunan mezaliminden çok çekmişlerdir. Aydınli Yahudiler kendilerini korumaya çalışmanın yanı sıra Türk komşularına da yardımcı olmuşlardır. Behor İsak Halegue birçok Türk ailesini Menderes nehrinin öbür yakasındaki Karapınar kasabasına salimen geçirmiştir. İsak Saul Yunanlıların zulmüne uğrayan pek çok Türkü kurtarmıştır. 26 Ağustos 1922'de Türk ordusu büyük taarruza geçince günlerinin artık sayılı olduğunu anlayan Aydın'daki Yunan askerleri bütün şehri ateşe vermişlerdir. Bunun üzerine ahali muhtelif istikametlere kaçmıştır. Yahudilerin büyük kısmı İzmir'e sığınmış; diğerleri Anadolu'nun dört bir yerine dağılmıştır. Aydın bir kül yığına dönmüş ve mahalli Yahudi cemaatinin mevcudiyeti sona ermiştir. Bir süre sonra İzmir'deki yaklaşık 200 Yahudi ailesi Buenos Aires ve Montevideo'ya göç edip oralarda Aydın adını verdikleri mahalleler kurmuşlardır.⁴⁰

Yunan ordusunca işgal edilen diğer bütün şehir ve kasabalardaki Yahudiler gibi Menemenli Yahudiler de vatana olan bağlılıklarını göstermişlerdir. Menemenli Yahudiler, Rum ve Ermeni komşularının yaptıklarının aksine, evlerine ve dükkanlarına Yunan bayrağı asmamışlardır.⁴¹

Söke Mal Müdürü olan Albert Kadranel Kaymakamın başkanlığında yapılan bir toplantıda İstanbul Hükümetini eleştirerek Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümetinin desteklenmesini istemiş ve kendisinin de bundan böyle toplanan vergi gelirlerini Ankara'ya göndereceğini açıklamıştır. Bu toplantıdan sonra 4.500 lira olan ilk parti vergi Yörük Ali Efe tarafından toplanmış ve Aydın ve Muğla yöresinde faaliyet gösteren Demirci Mehmet Efe'ye gönderilmiştir.⁴²

Eylül 1922 yangını İzmir'i harabeye çevirmiştir. Bu yangından zarar görmeyen tek bir Yahudi dahi kalmamıştır. Yahudi hastanesi ve Yahudi okullarının sorumlu yönetici kadrosu Avrupa'ya kaçmıştır. On iki kişiden müteşekkil Cemaat İdare Meclisi üyelerinden sadece üçü İzmir'de kalmıştır. Cemaat adeta bir enkaz haline gelmiştir. İzmir çevresinde oturan Yahudiler şehirdekilerden daha kötü vaziyetteydiler. Mahalleleri tamamen yanan Aydın, Manisa, Nazilli ve Kasaba Yahudi cemaatlerinin sığındığı yegâne korunma alanı İzmir'di. Sayıları 15.000'i bulan Batı Anadolu Yahudi mu-

40 Galanté, *Histoire des Juifs de Turquie*, Tome 4, s. 101-102.

41 Galanté, *Histoire des Juifs de Turquie*, Tome 4, s. 10.

42 Avram Galanté, *Histoire des Juifs d'Anatolie Les Juifs d'Izmir (Smyrne)*, Tome 1, İsis, İstanbul 1985, s. 150-151.

hacirleri önce geçici olarak İzmir sinagoglarına yerleştirilmişlerdir. Hayatını yeniden kurabilecek maddi imkanlara sahip olanlar İzmir'de kalmış; diğerleri ise Batı Avrupa ya da Güney Amerika ülkelerine hicret etmiştir.⁴³

Bursa Yunan işgali altında kaldığı süre içinde (9 Temmuz 1920-12 Eylül 1922) şehrin Yahudileri her zaman vatana bağlılıklarını göstermişler ve bütün baskılara rağmen evlerine ve dükkanlarına Yunan bayrağı asmamışlardır. İngiliz Başbakanı David Lloyd George'un Yunanlıların işgal ettikleri toprakların Türklere iade edilmeyeceğine dair bir beyanı üzerine adı geçene bir teşekkür telgrafi çekilmesi için Yunan işgal makamlarının düzenlediği toplantıya Yahudi cemaati temsilcileri katılmamışlardır. Sular İdaresi binasında yapılan bir toplantıya katılan Avukat Kemal Levi, Nesim Saban ve Hayim Palaçi burada "Bursa'ya özerk vilayet statüsü verilmesi" konusunda müzakere açılması ve bir komisyon kurulması teşebbüslerine şiddetle itiraz ederek tutanakları imzalamaktan imtina etmişlerdir. Büyük zaferden sonra Bursa'yı teşrif eden TBMM Hükümeti Reisi Mustafa Kemal Paşa Çelik Palas Otelinde kabul ettiği yirmi beş yıldan uzunca bir süre Bursa Yahudi Cemaati Başkanlığını üstlenmiş olan David Saban'a 1920-1921 yıllarında Kuvayı Milliye'ye yaptığı yardımlardan dolayı teşekkür etmiştir.⁴⁴

TBMM Hükümetinin İstanbul Mümessili Refet (Bele) Paşa 26 Ekim 1922'de kendisini ziyaret eden Türkiye Hahambaşı Kaymakamı Hayim Becerano'ya "Bütün Anadolu Türkiye Yahudilerinin Türk davasına sadakatına ve samimi kanaatına kanidir. Memleketin bütün unsurları davaya o kadar samimi olsalardı dava çoktan beri kazanılmış olurdu" demiştir.⁴⁵

Kurtuluş Savaşı sona erdikten sonra Türk Hükümeti ile Yahudi cemaati arasındaki ilişkilerin, Osmanlı döneminde olduğu gibi, güven esası üzerinde temellenip gelişeceğini kanıtlayan örnekler vardır. Bunların en önemlisi 2 Şubat 1923'te İzmir'de bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın Avukat Rafael mato'nun "Paşa hazretleri, Türklerin saadetiyle mesut ve matemleriyle meyus olan Yahudi vatandaşlar hakkında fikri aliniz nedir?" sorusuna verdiği cevap olsa gerektir: "Unsuru hakim olan Türklerle tevhibi mukadderat etmiş sadık bazı unsurlarımız vardır ki bilhassa Museviler, bu millete bu vatana sadakatlarını ispat ettiklerinden şimdiye kadar müreffeh imrarı hayat etmişler ve bundan böyle refah ve saadet içinde yaşayacaklardır." Lozan Barış Antlaş-

43 Bora, *Birinci Judeira*, s. 168.

44 Gülerüz, *age.*, s. 236-237.

45 *El Tiempo*, 27 Ekim 1922, s. 1.

masının Türkiye'deki azınlıklara aile hukuku alanında ayrıcalık tanıyan hükümlerinden ilk feragat eden Yahudi cemaati olmuştur. Ardından Rum ve Ermeni cemaatleri de bu kararı desteklediklerini bildirmişlerdir.⁴⁶

Sonuç

Yunanlıların 1919-1922'de Batı Anadolu'yu işgali sırasında burada yaşayan Yahudiler, Türkler kadar katliam ve tahribata maruz kalmışlardır. İşgal bölgelerinde Yunanlılar tarafından katlolunan savunmasız sivil halkın sayısı yüzbinlere ulaştığı gibi, bu arada yüzlerce köy, sayısız kasaba ve şehir yıkılmış, kişilere ait milyarlarca liraya ulaşan servet gasp edilmiştir. Bu süre zarfında bölge devamlı savaş alanı halindeydi. Büyük taarruzu müteakip Yunanlı askerler ilerleyen Türk ordusundan kaçarlarken şehir ve kasabaları yakarak harap etmişlerdir. Bu şartlarda Ege bölgesinde 15.000 Yahudi bütün varlıklarını kaybedip İzmir'e sığınmıştır. Aydın ve Nazilli Yahudi cemaatleri tamamen yok olmuşlardır. İzmir'deki yangın Yahudilerin oturdukları mahallelerde çıkmadı idiyse de yangının olduğu yerlerde Yahudilerin varlıkları ve işyerleri vardı.

Yunan işgalinde İzmir'deki Yahudi okullarının durumu kötüleşmiştir. Yahudiler İzmir'den sürülmüş ve malları talan edilmiştir. İşgal makamları Rum esnaf ve tüccar lehine ayırında bulunmuş; Türkleri ve Yahudileri ekonomiden dışlamaya çalışmıştır. Yahudiler 1919-1922'de Batı Anadolu'daki işgalci Yunanlılar, yerli Rumlar ve Ermenilere karşı Türklerle birleşmişlerdir. Yunan milliyetçilerinin emellerine ve bölgenin istilasına muhalefet etmişlerdir.

Mütareke günlerinden başlayarak Milli Mücadelenin zafere ulaşmasına kadar geçen dönem boyunca Yahudilerin Türk Devletinin bağımsızlığa kavuşmasına katkıları tek boyutlu olmamıştır. Her şeyden önce cemaat olarak izlenen kararlı bir tutum içinde olmuşlardır. İkincisi, zemin ve zamana göre pasif direnişten fiili mücadeleye geçip çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır. Gerek fert gerekse teşkilat düzeyinde Yahudiler birer yurttaş olarak üzerlerine düşeni yapmışlardır.

Batı Anadolu'nun işgali burada yaşayan unsurların Türk milletine karşı tutumunu göstermesi açısından önemlidir. Egeli Yahudiler, yerli Rumlar ve Ermenilerin aksine, bölgenin Türk kalmasından yana olmuşlardır. Bazı küçük istisnalar dışında, vatana bağlılıkları derin ve içtendi. Şehir ve kasabalardaki hahamlıklar işgali kabul etmemişler ve müstevililere karşı tavırlarını açıkça

46 Bora, İzmir Yahudileri Tarihi, s. 251.

ortaya koymuşlardır. Yahudiler işgal ordusunu karşılamaya çıkmamışlar ve Kuvayı Milliye mücahitlerini gerektiğinde evlerinde saklamışlardır. İşgal ve işgal yanlıları için şükran mitinglerine katılmamışlardır. Bütün bu konularda işgali destekleyen Ermenilerden ayrılmışlardır.

Türk topraklarının kendi vatanları olduğu bilincinde olan ve Lozan Barış Antlaşmasınının 42. maddesinde yer alan azınlık hukukundan feragat ettiklerini belirten 15 Eylül 1925 tarihli beyannamede ifade edildiği gibi “kendilerini bu vatanın öteden beri öz evlatları olarak gören” Türk Yahudilerinin tutumu tarih boyunca hep aynı olmuştur.

Kaynaklar

Sürelî Yayınlar

Anadolu'da Yeni Gün, 16 Haziran 1922.

Bardakçı, İlhan, Tarihten Bugüne, “Biz Hiç Irkçı Olmamışız”, *Tercüman*, 7 Mayıs 1983.

El Tiempo, 27 Ekim 1922.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Atatürk, Kemal, *Nutuk 1919-1927*, haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1991.

Balcı, Sezai, Yadi, Ahmet, *Osmanlı Bürokrasisinde Yahudiler*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2013.

Bayar, Celal, *Ben de Yazdım: Milli Mücadeleye Gidiş*, C 6, Baha Matbaası, İstanbul 1963.

Berber, Engin, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997.

Besalel, Yusuf, *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., Genişletilmiş İkinci Baskı, İstanbul 2004.

Bora, Siren, *Birinci Judeira İzmir'in Eski Yahudi Mahallesi*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2021.

Bora, Siren, *İzmir Yahudileri Tarihi 1908-1923*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 1995.

Clogg, Richard, "The Greek *Millet* in the Ottoman Empire", *Ottomans and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, ed. Benjamin Braude ve Bernard Lewis, C 1: *The Central Lands*, Holmes and Meier, New York 1982.

Cohen, Julia Phillips, *Becoming Ottomans: Sephardi Jews and Imperial Citizenship in the Modern Era*, Oxford University Press, New York 2014.

Erhan, Çağrı, *Greek Occupation of İzmir and Adjoining Territories Report of the Inter-Allied Commission of Inquiry (May-September 1919)*, Center for Strategic Research Ministry of Foreign Affairs of Türkiye, Ankara 1999.

Galanté, Avram, *Histoire des Juifs d'Anatolie Les Juifs d'İzmir (Smyrne)*, Tome 1, İsis, İstanbul 1985.

Galanté, Avram, *Histoire des Juifs de Turquie*, Tome 3, Edition İsis, İstanbul 1986.

Galanti, Avram, *Türkler ve Yahudiler: Tarihi, Siyasi Araştırma*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 1995.

Güleryüz, Naim, *Bizans'tan 20. Yüzyıla Türk Yahudileri*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2011.

Güleryüz, Naim, *Toplumsal Yaşamda Türk Yahudileri*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İkinci Baskı, İstanbul 2015.

Naar, Devin, *Jewish Salonica Between the Ottoman Empire and Modern Greece*, Stanford University Press, Stanford, CA 2016.

Nahum, Henri, *İzmir Yahudileri Ondokuzuncu ve Yirminci Yüzyıl*, çev. Estreya Seval Vali, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

Palut, Joshua Eli, *Greek Jewry in the Twentieth Century, 1913-1983. Patterns of Jewish Survival in the Greek Provinces Before and After the Holocaust*, Associated University Presses, Cranbury, NJ 1996.

Rodrigue, Aron, *De l'instruction à l'émancipation: les enseignants de l'Alliance Israélite Universelle et les Juifs d'Orient, 1860-1939*, Calmann-Levy, Paris 1989.

Rodrigue, Aron, *French Jews, Turkish Jews: The Alliance Israélite Universelle and the Politics of Jewish Schooling in Turkey, 1860-1925 (The Modern Jewish Experience)*, Indiana University Press, Bloomington, IN 1990.

Rodrigue, Aron, *Jews and Muslims: Images of Sephardi and Eastern Jewries in Modern Times*, University of Washington Press, Seattle, WA and London 2003.

Rodrigue, Aron, "The Sephardim in the Ottoman Empire", *Spain and the Jews: The Sephardi Experience 1492 and After*, ed. Elie Kedourie, Thames and Hudson, London 1992, s. 162-188.

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü: Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)*, C 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993.

Shaw, Stanford, *From Empire to Republic The Turkish War of National Liberation 1918-1923: A Documentary Study*, C 5, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.

Shaw, Stanford, *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*, New York University Press, New York 1991.

Tüfekçi, Vedat, *Millî Mücadele'de Türkiye Yahudileri*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2016.

Yazgan, Talat, *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırım Girişimi*, C 1, Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Başkanlığı Yayınları, Ankara 1994.

Yetkin, Çetin, *Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler*, Afa Yayıncılık, İstanbul 1992.

Bora, Siren, "İzmir'de Yahudi Mezarlıkları, Tarihçe, Kitabeler ve Smyrna Agorasında Yer Alan Yahudi Mezar Taşları", *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları II*, Ege Yayınları, İstanbul 2017, s. 45-67.

Çaykırın, Güzin, "Millî Mücadele'ye Karşı Rum-Ermeni Ortak Hareketi ve Yunanistan'a Destek Faaliyetleri (1918-1922)", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 32, 2020, s. 95-120.

Güçlü, Yücel, "Jewish Salonika in 1912 and 1943: The Ottoman and Greek/German Practices Considered", *Journal of Muslim Minority Affairs*, C 41, S. 3, Aralık 2021, s. 391-414.

Roth, Cecil, "The Last Days of Jewish Salonika: What Happened to a 450-Year-Old Civilization", *Commentary*, C 10, S. 1, Temmuz 1950, s. 49-55.

Solomonidis, Victoria, “The Ionian University of Smyrna, 1919-1922, ‘Light of the East’”, *Kampos: Cambridge Papers in Modern Greek*, S. 5, 1997, s. 81-97.

Güçlü, Yücel, “Review of Sarah Abrevaya Stein’s *Family Papers: A Sephardi Journey Through the Twentieth Century*”, *Shofar*, C 38, S. 3, Kış 2020, s. 317-322.